

ПРИНЦИПИ ВІДБОРУ ЗМІСТУ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Обґрунтування принципів відбору змісту підвищення кваліфікації різних категорій педагогічних працівників на модульній основі пояснюється потребою у вирішенні суперечності, яка виникла між замовниками освітніх послуг у системі післядипломної педагогічної освіти (Міністерство освіти і науки України, управління освіти і науки обласних державних адміністрацій, міських рад) та вищими навчальними закладами післядипломної педагогічної освіти (Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти Університету менеджменту освіти АПН України, обласні та міські інститути післядипломної освіти педагогічних працівників – м. Київ та м. Севастополь) щодо забезпечення реалізації сучасних вимог до діяльності вчителя як цілісної особистості, суб'єкта освітнього процесу, здатного до саморозвитку, конструювання й упровадження гуманістичних педагогічних систем і технологій та модернізацією змісту його професійного навчання в системі підвищення кваліфікації.

Створення єдиних вимог щодо відбору змісту післядипломної освіти педагогічних працівників має стати основою реформування неперервної освіти дорослих.

Мета статті – виокремити основні принципи відбору змісту підвищення кваліфікації різних категорій педагогічних працівників на модульній основі, що сприятимуть створенню якісно нової моделі неперервної освіти дорослих та ефективному розвитку професійної компетентності педагогічних працівників.

Зміст освіти є найважливішою категорією дидактики. В “Енциклопедії освіти” О.Я. Савченко зазначає, що це історична категорія, своєрідна модель реалізації вимог суспільства до підготовки людських поколінь до життя [7]. У змісті освіти враховуються актуальні й перспективні потреби суспільства, а також освітні запити окремих особистостей.

Ключове місце у виокремленні принципів відбору змісту підвищення кваліфікації різних категорій педагогічних працівників на модульній основі в закладах післядипломної педагогічної освіти посідають концептуальні положення як такі, що характеризують, цілі, завдання, наукові принципи, наукові підходи й тенденції системи підвищення кваліфікації в сучасних умовах її розвитку та входженням до процесів, пов'язаних зі світовою і європейською інтеграцією.

Розглянемо основні концептуальні положення, які обстоюють провідні українські вчені щодо підготовки педагогічних працівників у системі післядипломної освіти. Так І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, Н.Г. Ничкало, П. Пуховська, О.Я. Савченко, О.В. Сухомлинська, Т.І. Сущенко виокремлюють принципи гуманізації, особистісної спрямованості педагогічного спілкування. Здебільшого в сучасній науково-педагогічній літературі ці принципи стосуються взаємодії між учителем і учнем. Ми вважаємо за необхідне поширити ці принципи на підвищення кваліфікації різних категорій педагогічних працівників на модульній основі в ОППО та ЦППО. Адже вчителі саме тут опановують сутність такого типу взаємодії для подальшого застосування його на практиці. Це сприяє розвитку їх професійної культури, самосвідомості, формуванню гуманістичних і психологічних установок, професійної компетентності.

Принцип андрагогіки як теорія навчання дорослих у галузі післядипломної педагогічної освіти представлений у наукових дослідженнях С.Г. Вершловського, С.І. Змеєва, Н.Г. Ничкало, Н.Г. Протасової, В.І. Пуцова.

Виокремлюючи основні вимоги до відбору змісту підвищення кваліфікації, зауважимо, що актуальним для педагогічних працівників системи загальної середньої освіти є:

- опанування змісту Державного стандарту початкової та загальної освіти;
- розуміння змісту загальної середньої освіти як педагогічно адаптованої системи знань, умінь, навичок, способів навчальної діяльності (у тому числі творчої), емоційно-ціннісного ставлення учнів до світу, що забезпечує світоглядний, інтелектуальний і фізичний розвиток особистості;
- оновлення їх психолого-педагогічних знань, набуття сучасних складових професійної компетентності, а передусім – формування професійної самосвідомості та професійної культури на рівні сучасних вимог.

Визначення змісту підвищення кваліфікації різних категорій педагогічних працівників ґрунтується на декількох вихідних положеннях.

По-перше, відбір змісту має враховувати загальний соціально-педагогічний контекст розвитку системи освіти в Україні, тобто відповідати викликам часу, задовольняти запити суспільства, держави, громади, забезпечувати здатність педагогів працювати в інноваційному середовищі.

По-друге, цей зміст має закладати основу для розвитку професійної культури та професійної самосвідомості, враховувати особистісні освітні запити педагогічних працівників, сприяти формуванню в них ціннісного ставлення до особистості й надбань демократичного суспільства, суспільства знань.

По-третє, зміст підвищення кваліфікації педагогічних працівників має забезпечувати компетентнісний підхід до професійного розвитку, адже зміна парадигми розвитку освіти зумовлює необхідність опанування педагогами нових складових професійної компетентності, таких як інформаційна, інноваційна тощо.

По-четверте, для кожної категорії педагогічних працівників має визначатись варіативна складова. Інваріантна складова має світоглядне, культуротворче, громадянське, методологічне, науково-теоретичне спрямування, а варіативна – відображає особливості фаху, надбання методики, кращі взірці педагогічного досвіду.

По-п'яте, визначення змісту має створювати передумови для забезпечення неперервності процесу підвищення кваліфікації, доцільно розподіляти його відповідно до різних моделей підвищення кваліфікації та форм навчання.

Обґрунтуємо необхідність урахування цих вихідних положень для відбору змісту підвищення кваліфікації педагогічних працівників в інститутах післядипломної педагогічної освіти (ІППО) на модульній основі.

Поступ до суспільства знань, глобалізація сучасного світу, інтеграція в європейський та світовий освітній простір зумовлюють нові вимоги до учасників навчально-виховного процесу. Посилюється культуротворча функція освіти. Освіта стає самоцінністю та суттєво впливає на формування ціннісних орієнтацій особистості, громадянина, суспільства в цілому.

Загальна сутнісна ознака модернізації полягає в спрямованості на тривалі інновації, які забезпечують зміни світогляду людини. Це зумовлює необхідність зміни педагогічного мислення, яке має досягнути цінність особистості в контексті загальнолюдських і культурних цінностей.

Підвищення кваліфікації педагогічних працівників відбувається на андрагогічних засадах, тобто з урахуванням особливостей навчання дорослих. Провідним мотивом дорослої людини є прагнення до вирішення важливих для неї професійних проблем з використанням набутих знань. На думку дослідників проблем андрагогіки, дорослі активні та самостійні в процесі навчання, прагнуть до максимального використання життєвого й професійного досвіду. Саме тому андрагог та педагог, який навчається, мають стати партнерами в спільній діяльності. Більш затребуваними стають активні методи навчання (тренінги, кейс-технології, дискусії, ділові ігри, майстер-класи). Вони дають змогу моделювати ситуації з практики, виробляти вміння, створювати атмосферу творчості в процесі навчання.

Освіта набула ознак модернізації та реформування, тобто динамічних змін. Такі системи підпадають під закономірності синергетики. Нестабільність зумовлює потребу педагогів у постійному оновленні знань і вмінь, у розвитку компетентностей, які надають можливість здійснювати професійну діяльність в інноваційному середовищі. Це можливо за умови безперервності післядипломної освіти, якщо систематичні курси підвищення кваліфікації змістовно та організаційно поєднані з міжкурсним періодом, тобто якщо створено цілісну систему безперервного професійного зростання педагогів та керівників навчальних закладів.

Професійні запити педагогів стають дедалі більш різноманітними, оскільки посилюється тенденція введення інновацій у навчально-виховний процес (перехід до нового змісту та термінів навчання, до профільної старшої школи, введення незалежного оцінювання навчальних досягнень учнів тощо). Значний інноваційний потенціал має комп'ютеризація навчально-виховного процесу. Крім того, очевидні відмінності в змісті та структурі освіти в закладах різного типу. Все це зумовлює необхідність диференціації післядипломної освіти, створення варіативної системи роботи з педагогами, яка б давала їм можливість обирати зміст і форми професійного розвитку.

У сучасній системі освіти посилюється тенденція відходу від уніфікації, урізноманітнюються освітні практики, запроваджуються оригінальні авторські методики, що актуалізує необхідність науково-методичного супроводу унікального досвіду кожного педагога та педагогічних систем шкіл.

На основі названих підходів можна визначити такі принципи відбору змісту підвищення кваліфікації педагогічних працівників: актуальність, стандартизація, структурованість, варіативність, диференціація.

Охарактеризуємо їх коротко.

Актуальність змісту підвищення кваліфікації має відображати новітні тенденції розвитку системи освіти, її інноваційну спрямованість, перехід на нову структуру та зміст, створювати передумови для опанування вчителями нових педагогічних технологій.

Враховуючи можливість запровадження різних моделей підвищення кваліфікації педагогічних працівників, участь в організації цього процесу різних навчальних закладів, методичних установ та громадських організацій потребує запровадження стандартних (типових) професійних програм (ПП) підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які б врахували їх.

Структурованість змісту навчальних планів підвищення кваліфікації педагогічних працівників передбачає наявність чіткого його розподілу на окремі галузі знань, розділи, теми, що є важливим для визначення змістових модулів (ЗМ) та блок-змістових модулів, залікових кредитів (ЗК).

Варіативність змісту навчальних планів підвищення кваліфікації педагогічних працівників полягає в тому, що, крім обов'язкової складової змісту підвищення кваліфікації, зазначеної в інваріантній частині навчальних планів, має бути передбачений той обсяг змісту, який можуть замовляти органи управління освітою, окремі навчальні заклади, а також вибирати викладачі та слухачі з урахуванням регіональних або особистісних потреб суб'єктів професійного розвитку.

Диференціація змісту навчальних планів підвищення кваліфікації педагогічних працівників характеризується врахуванням освітніх потреб і наявного рівня професіоналізму різних категорій педагогічних працівників, зокрема, стажу, досвіду, атестаційної категорії, викладання декількох предметів, профільності або спеціалізації з певного предмета тощо.

Проблему відбору змісту підвищення кваліфікації педагогічних працівників вивчала достатня кількість вітчизняних науковців, серед яких треба відзначити Н.І. Бібік, Л.І. Даниленко, С.І. Змеєва, В.В. Олійника, Н.Г. Протасову, О.Я. Савченко, С.О. Сисоєву, Т.М. Сорочан, Т.І. Сущенко та ін.

Здійснивши аналіз принципів, покладених в основу змісту підвищення кваліфікації, ми їх класифікували на ті, що:

- сприяють інноваційному розвитку системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників (СПК ПП) в ІППО на сучасному етапі (табл. 1);
- сприяють створенню кредитно-модульної системи навчання (КМСН) в ІППО.

Таблиця 1

Принципи, що сприяють інноваційному розвитку СПК ПП в ІППО на сучасному етапі розвитку

№ з/п	Назва принципів розвитку	Відображення цих принципів	
		У змісті навчання	У структурі навчання
1	Глобалізму	Ознайомлення з проблемами інтеграції	Запровадження додаткових семінарів і спецкурсів
2	Гуманізму	Розвиток гуманістичних якостей особистості	Вибір змісту навчання у варіативній складовій
3	Андрагогічний	Вивчення передового досвіду педагогічних працівників	Організація стажування, виїзних семінарів
4	Інноваційності	Ознайомлення з освітніми інноваціями	Застосування інноваційних форм, засобів і методів навчання
5	Інформаційності	Оволодіння ІКТ-технологіями	Застосування комп'ютерних технологій для індивідуальної форми навчання
6	Науковості	Ознайомлення із сучасними надбаннями науки й освіти	Співвідношення теоретичних і практичних занять

Як видно з табл. 1, у змісті підвищення кваліфікації педагогічних працівників принцип глобалізму забезпечується ознайомленням слухачів з проблемами інтеграції; принцип гуманізму – розвитком гуманістичних якостей особистості; принцип інноваційності – ознайомленням з освітніми інноваціями; принцип інформаційності – оволодінням ІК-технологіями; принцип науковості – ознайомленням із сучасними досягненнями науки й освіти.

У структурі підвищення кваліфікації: принцип глобалізму сприяє запровадженню додаткових семінарів і спецкурсів; принцип гуманізму – вибору змісту навчання у варіативній складовій; принцип інноваційності – застосуванню інновацій-

них форм, методів і засобів навчання та організації навчання (у тому числі кредитно-модульна, очно-дистанційна, пролонгована тощо); принцип інформативності – застосуванню інформаційно-комп’ютерних технологій для індивідуальної форми навчання; принцип науковості – співвідношенню теоретичних і практичних занять.

Важливими принципами організації навчального процесу в ІІПО є принципи:

- провідної ролі самостійності в навчанні, які виявляються в змісті навчання через активні й інтерактивні форми та методи; у структурі навчання – через очно-дистанційну форму організації навчання, охарактеризовану в працях В.В. Олійника;
- проблемно-пошукової організації змісту навчання – через створення проблемних ситуацій організації на заняттях і введення нових форм підвищення кваліфікації, таких як лабораторні заняття, тренінги тощо;
- індивідуалізації й диференціації – через розробку індивідуальних планів підвищення кваліфікації та кредитно-модульної форми навчання слухачів;
- гуманізації й поваги до суб’єктів навчального процесу – через діагностування особистісних якостей та захист керівниками ЗНЗ під час навчання в ІІПО випускних творчих робіт у формі навчальних проектів;
- елективності – через вільний вибір теми випускної творчої роботи й спецкурсів та виконання завдань тестового контролю (вхідного, поточного, вихідного);
- мотивації й розвитку творчого потенціалу – через активну участь слухачів курсів підвищення кваліфікації на семінарських і практичних заняттях та в спільному складанні комплексного заліку чи іспиту;
- варіативності – через задоволення індивідуальних запитів, пізнавальних та інтелектуальних інтересів і можливостей слухачів у підвищенні кваліфікації;
- науковості – через наповнення новим змістом навчальних занять на засадах андрагогіки, синергетики, педагогічної інноватики, освітнього менеджменту тощо (табл. 2).

Таблиця 2

Основні принципи організації підвищення кваліфікації в ІІПО

№ з/п	Назва принципу	Відображення в змісті навчання	Відображення в структурі навчання
1	Принцип самостійності	Активні й інтерактивні методи навчання	Очно-дистанційна форма навчання
2	Принципи індивідуалізації та диференціації	Індивідуальний навчальний план слухача	Модульна, кредитно-модульна система організації навчального процесу
3	Проблемно-пошукова організація та зміст	Створення проблемних ситуацій на заняттях	Введення лабораторних та тренінгових занять
4	Принцип елективності	Вільний вибір теми випускної творчої роботи та спецкурсів	Тестовий контроль
5	Принцип мотивації в навчанні	Виступи на семінарських і тренінгових заняттях	Комплексний залік
6	Принцип варіативності змісту та форм навчання	Самостійний і свідомий вибір тем навчання в умовах кредитно-модульної системи	Врахування інтересів слухачів у введенні спецкурсів та факультативів
7	Принцип гуманізації й поваги до суб’єктів навчального процесу	Діагностування особистісних здібностей і якостей	Захист авторських проектів у формі презентації досвіду педагогічної діяльності
8	Принцип проблемності навчання	Наповнення новим змістом навчання	Організація, навчального процесу на наукових засадах

Ця система принципів відбору змісту навчання й організації навчального процесу сприяє забезпеченню цілісності, наступності та безперервності професійного розвитку педагогічних працівників. Для цього використовуються можливості навчання як на курсах підвищення кваліфікації в ІППО, так і в міжкурсовому періоді – на різноманітних семінарах, тренінгах, зустрічах тощо [5].

Зміст підвищення кваліфікації педагогічних працівників, як правило, відображається в таких нормативно-методичних документах:

на державному рівні:

– базовій (типовій) навчальній професійній програмі (ТПП) підвищення кваліфікації різних категорій педагогічних працівників [3];

на рівні регіонального інституту післядипломної педагогічної освіти (для кожної категорії педагогічних працівників):

– навчальному плані курсів підвищення кваліфікації [6];

– індивідуальних планах-графіках підвищення кваліфікації [6];

– індивідуальних проектах професійного розвитку [8].

До основних складових змісту підвищення кваліфікації вчителів в ІППО, як правило, відносять такі змістові модулі (ЗМ) у фаховому блоці модулів:

– культуротворчої та українознавчої спрямованості;

– світоглядної (сучасної методологічної) підготовки;

– психолого-педагогічної та фасилітативної підготовки;

– з педагогічної інноватики;

– з підготовки до виховної діяльності, взаємодії з батьками та соціумом;

– з формування інформаційної компетентності;

– дидактичної та методичної підготовки.

Отже, основними принципами відбору змісту підвищення кваліфікації педагогічних працівників є такі:

– пріоритет самостійного навчання (у сенсі самостійної організації слухачами процесу свого навчання);

– пріоритет спільної діяльності (спільна діяльність слухача з викладачем, а також іншими слухачами з планування, реалізації, оцінювання й корекції процесу навчання);

– опора на досвід слухача (використання побутового, соціального та професійного досвіду слухача як джерела навчання);

– індивідуалізація навчання (спільна розробка слухачем і викладачем індивідуальної програми навчання, яка зорієнтована на конкретні освітні потреби й цілі навчання, а також враховує досвід, рівень підготовки, психофізіологічні, когнітивні особливості слухача);

– системність навчання (відповідність цілей, змісту, форм, методів, засобів навчання та оцінювання його результатів);

– контактність навчання (з одного боку, спрямовується на конкретні, життєво важливі для слухача цілі, орієнтовані на виконання соціальних ролей або вдосконалення особистості, а з іншого – будується з урахуванням професійної, соціальної та побутової діяльності слухача і його просторових, часових та побудових факторів (умов);

– актуалізація результатів навчання (невідкладне застосування на практиці набутих слухачами знань, умінь, навичок, якостей);

– елективність навчання (надання слухачам певної свободи вибору цілей, змісту, методів, джерел, термінів, часу, місця й оцінювання результатів навчання, а також самих викладачів);

– розвиток освітніх потреб (оцінювання результатів навчання здійснюється шляхом виявлення реального рівня засвоєння навчального матеріалу; при цьому процес навчання будується з метою формування в слухачів нових освітніх потреб, конкретизація яких здійснюється після досягнення певної мети навчання);

– інноваційність;

– усвідомленість навчання (усвідомлення й осмислення слухачами всіх параметрів процесу навчання і своїх дій з його організації);

– інтеграція – ключовий принцип сучасних політичних, економічних, соціокультурних процесів у провідних європейських країнах, що визначає характер реалізації всіх елементів навчального процесу: цілей, змісту, організації тощо.

У зв'язку з тим, що навчання в системі підвищення кваліфікації ґрунтується на сукупності перелічених принципів навчання, постає завдання створення абсолютно нових навчальних планів і програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників в інститутах післядипломної педагогічної освіти.

Вони мають бути модульними, гнучкими, технологічними. Їх основу повинні становити сучасні вимоги до посади педагогічного працівника, його професійних категорій та педагогічної компетентності.

Відбір змісту навчання до початкової програми для конкретної категорії слухачів має відбуватися за такою логікою:

– спочатку необхідно визначити професійні компетентності цієї категорії слухачів,

– потім для розвитку чи формування будь-якої складової професійної компетентності підбирається зміст, форми й методи навчання;

– потім визначають у кожному модулі теми для інваріантного та варіативного вивчення;

– потім кожний навчальний модуль обліковується, визначається обсяг кредитів, визначаються теми для залікового кредиту;

– потім формується зміст освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації для конкретної категорії слухачів, який складається з набору інваріантних і варіативних модулів та становить мінімум 2 кредити (72 год.) очного виду навчання і 2–4 кредити (72–144 год.) самостійної роботи слухача, а також має достатню кількість балів для отримання свідоцтва про підвищення кваліфікації.

Висновки. Таким чином, визначення змісту підвищення кваліфікації педагогічних працівників під впливом соціально-економічних змін, які відбуваються в суспільстві, виявляє тенденцію орієнтації не лише на вимоги держави, а й на особистісні та професійні запити самих педагогів. Він спрямовується на оновлення всієї системи безперервного професійного розвитку педагогічних працівників, а саме: врахування тенденцій розвитку суспільства; опанування нового змісту та педагогічних технологій, впровадження інновацій; розвиток уміння зіставляти локальні проблеми своєї професійної педагогічної (у тому числі управлінської) діяльності із загальнодержавними пріоритетами; вмотивованість власного професійного зростання.

Література

1. Бондар В.І. Дидактико-психологічна концепція реалізації освітньо-професійних програм підготовки вчителя / В.І. Бондар // Вища освіта України. – 2004. – № 1 (11). – С. 66–68.
2. Ващенко Н.М. Управление учебным процессом в системе повышения квалификации / Н.М. Ващенко. – К. : Вища шк., 1987. – 253 с.
3. Головатий М. Організаційно-методичні засади інтеграції національної системи освіти України в європейську систему освіти відповідно до Болонського процесу / М. Головатий // Освіта і управління. – 2005. – Т. 8. – № 3–4. – С. 157–160.